

HAKEM KARARLARINA ETKİSİ BAKIMINDAN MİLLÎ-MİLLETLERARASI KAMU DÜZENİ

Prof. Dr. Kemal DAYINLARLI

§ 1- Kamu Düzeni Hakkında Genel Bilgi

1- Kamu Düzeni Kavramı

Kamu düzeni, uygarlık seviyesi ne olursa olsun, tüm ülkelerin hukuk düzeninde yer alan, kapsamı ve uygulanması ülkeden ülkeye hatta aynı ülkede zaman içinde değişiklik gösteren temel bir kavram olup, şöyle tanımlayabiliriz:

Kamu düzeni, bir ülkede kamu hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayişini, bireylerarası eşit menfaat ilişkilerinde huzuru ve ahlâk kurallarına uygunluğu temine yarayan müessese ve kuralların bütünüdür⁽¹⁾. Ülkeleri ayakta tutması ve bozulduğu zaman siyasal, sosyal, ve toplumsal sorunlara yol açması nedeniyle hiçbir ülke kamu düzeninin bu bütünlüğünün bozulmasına izin vermez.

Herhangi bir işlem veya eylemle kamu düzeni kurallarının ihlâl edilmesi halinde, kamu düzeni kendi bütünlüğünün korunması için müdahalede bulunur. Hukukumuzda kamu düzeninin müdahalesini gerektiren hususlar şunlardır:

- Türk kanunlarının esas prensiplerine aykırılık;
- Türk ahlâk ve adap anlayışına aykırılık;
- T.C. Anayasasında yer alan temel hak ve özgürlüklere aykırılık;
- Devletler hukukuna aykırılık.

Böyle bir müdahale iki şekilde görünür. Birincisi belli bir olayda yetkili yabancı hukukun içeriği, hâkimin hukuk düzeni kavramını temelden sarsıcı bir durum yaratıyorsa, yabancı hukukun uygulanması karışıklık yaratacağı için onun uygulanmasından kamu düzeni adına vazgeçilir. Bu vazgeçmenin sebebi, yabancı hukukun uygulanması halinde, kamu vicdanının rahatsız olması ve hukuk düzeninin dokunulmaz kısmının bozulması tehlikesinin bulunmasıdır. İkincisi, yabancı hukukun uygulanmasından vazgeçilmesi halinde, olayla ilgili meydana gelen sakınca kamu düzeni adına Türk hukuku uygulamak suretiyle giderilir.

İsviçre Federal mahkemesinin tarifine göre kamu düzeni, “ahde vefa ilkesi, iyiniyet kuralı, hakkın kötüye kullanılması, ayrılıkçı tedbirlerin yasaklanması veya tazminat vermeden

⁽¹⁾ Dayınlarlı, Kemal, Milli-Milletlerarası Kamu düzeni ve Tahkime Etkisi, Ankara 1994, sh. 111.

işten çıkarma gibi durumlarda verilen her kararda riayet edilmesi gereken hukukun temel değerlerinden oluşur”⁽²⁾.

2- Kamu Düzeninin Türleri

a) Millî Kamu Düzeni (Ordre public interne)

Millî kamu düzeni, belli bir hukuk sisteminde mevcut olan ve tarafların onlara aykırı sözleşme yapamayacakları kurallar bütünüdür⁽³⁾. Buna iç veya dahili kamu düzeni de denir. Millî kamu düzeni denildiği zaman, yalnız o ülkenin tabiiyetinde olan kişilere uygulanması gereken kamu düzeni kastedilir⁽⁴⁾. Türk kamu düzeni deyince, Türk toplumunun temel yapısı ve temel çıkarlarını koruyan kuralların bütünü anlaşılır. Bu kurallar, tarafların uymaları zorunlu olan gerek kamu, gerekse özel hukuka ait kurallardan oluşur. Millî hukukta kamu düzeni, fertlerin başlangıçta ehil oldukları tasarruflarla, toplumun esas kanunları arasında bir ihtilâf ortaya çıkması halinde kendini gösterir. Başka bir deyişle, fertler kendi iradelerine dayanan tasarruflarla kamu düzenini ihlâl edemezler. Kamu düzeni kavramı bu ihtilâfı çözmeye, hangi hallerde genel hukuk kurallarının, fertlerin tasarruflarından önce geleceğini tespit etmeye yarar⁽⁵⁾.

Bu açıdan bakıldığında Borçlar Kanunu m. 19/2 ve 20/1 sözleşme özgürlüğünün sınırını çizmiştir. BK 19/2 hükmüne göre, iki tarafın yaptığı sözleşmeler, kanunun kesin biçimde emrelediği hukuk kurallarına veya kanuna, ahlâka (âdaba) veya *kamu düzeni*’ne yahut kişilik haklarına aykırı olamaz. Aykırı olması halinde, bunun müeyyidesi butlan veya yokluktur. Emredici kuralların bazıları (Lois de police) asayiş kurallarıdır. Bazılarının ise temelinde kamu düzeni yatmaktadır. İşte bu tür emredici kuralların düzenlenmesinin gerekçesi kamu düzenini korumaktır. İş mevzuatına ilişkin emredici kuralların çoğu böyledir⁽⁶⁾. BK. m. 20/1 hükmüne göre, bir sözleşmenin konusu imkânsız ise veya kanuna ya da ahlâka aykırı ise sözleşme batıldır⁽⁷⁾.

Hukukumuzda kamu düzeni düşüncesi nedeniyle düzenlenen hükümler muhtelif hukuk dallarında yer almıştır. Bunlardan bazıları özel düzenleme⁽⁸⁾ bazıları ise diğer hükümler arasında dağınık olarak görülmektedir⁽⁹⁾.

(2) ATF 116 II 634,636=jdT 1992 I 63 Code DIP-annotate Patocchi-Geisinger sh. 491; Schlosser, F. Peter, Arbitration Award the European Public Policy, sh. 92; ATF 117 II 604, 606-607= JdT 1992, 400

(3) Derains, Yves “Comperative arbitration practice and public policy in arbitration, International Council for commercial arbitration”, congress series no 3 Deventer, 1987, PP. 227,235

(4) Berki, O.F., sh. 83

(5) Altuğ, Y., sh. 327

(6) Robert, Jean: Arbitrage droit interne, droit international privé Paris 6 ème édition 1993 sh. 309; Ph. Francescakis lois d’application immédiate et droit du travail op. Cit. 74-233

(7) Dayınlarlı, Kemal, Milli-Milletlerarası Kamu düzeni ve Tahkime Etkisi, Ankara 1994, sh. 33

(8) MÖH-UK m. 5 de kamu düzenine ilişkin özel düzenleme şöyledir:

«Yetkili yabancı hukukun, belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması halinde, bu hüküm uygulanmaz; gerekli görülen hallerde Türk Hukuku uygulanır».

(9) Maddi hukuk veya usul hukukunda yer alan kamu düzenine ilişkin maddelerin birkaçını şöyle verebiliriz:

- HUMK m. 22 de yer alan düzenleme:

«Mahkemenin selâhiyeti intizamı âmme (kamu düzeni) esasına binaen tayin edilmiş olan hallerde iki taraf bir veya müteaddit muayyen hususa müteallik ihtilâflarının salâhiyettar olmayan mahal mahkemesinde

Kamu düzeninin ihlâli Yargıtayımızca bozma sebebi sayılmıştır. Bu nedenle bir hakem kararında kamu düzenine aykırılık olup olmadığı, Yüksek Mahkemece doğrudan doğruya göz önünde tutulması, kamu düzenine ilişkin bir hükmün ihlâli söz konusu olursa, bunu bozma sebebi olarak sayılacağı 13.05.1964 tarihli İçtihadı Birleştirme Kararında kabul edilmiştir⁽¹⁰⁾.

b) Milletlerarası Kamu Düzeni (Ordre public international veya ordre public transnational)

Milletlerarası kamu düzeni, milletlerarası deyimini kullanmamıza rağmen eskiden beri daima millî bir niteliği haizdir. Zira bu kamu düzeni hâkimin kamu düzenidir. Başka bir deyişle hâkimin mahkemesinde yer alan bir hukuk sistemidir. Böyle olunca da kanunlar ihtilâfî kuralları tarafından yetkili yabancı hukuk olarak tayin edilen hukuka karşı daima olumsuz ve engelleyici bir etki yapar⁽¹¹⁾.

Öte yandan bazı yabancı kuralları empoze etmek için olumlu etkisini gösterir; bu durum ona ne isim verilirse verilsin, üçüncü bir hukuka müracaat imkânı öngörüldüğü zaman daima milli olmayan bir hukuk olacaktır. Bu sistem, özel bir kamu düzeni olan (international) veya “transnational” dediğimiz milletlere özgü kamu düzeninden faydalanma hususunu gündeme getirir. Kamu düzeninden yararlanıp yararlanılmayacağı düşünülmesi gereken bir husustur. Bu kamu düzeni bazı sistemlerde müşterek olan birkaç ilkeyi içermektedir veya sadece onların uygulanmaları üzerine yeterli genel mutabakatları biraraya getirmektedir⁽¹²⁾.

c) Avrupa Birliğinde Oluşan Kamu Düzeni

Avrupa yarım asra yakın bir süreden beri dünyadaki diğer devletlere karşı siyasal, sosyal ve ekonomik bütünlüğünün oluşumunu sürdürmektedir. Bir yandan, bu bütünlüğü sağlamak amacıyla Avrupa Birliği üyeleri gümrük birliği, ortak para birliği (euro) gibi oluşumları uygulamaya koymuş olup, diğer yandan, bu bütünlüşme sürecinde üye devletler değişen oranlarda kendi egemenlik haklarından da fedakârlık yapmakta ve Avrupa Birliği egemenliği çatısı altında birleşmektedirler. Hatta bu birliğin üye sayısını da ileriki bir safhada arttırmaya karar vermiş bulunmaktadır⁽¹³⁾.

Avrupa Birliği büyümesine devam ederken üye ülkelerin vazgeçemeyeceği ve kendi toplumuna özgü “kamu düzeni” kavramından da fedakârlık yaparak Avrupa Birliği’ne özgü yeni bir kamu düzeninin oluşmasını da gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu oluşum ve gelişim sürecine bakıldığında, Avrupa Birliği içinde, sözünü ettiğimiz kamu düzenine aykırı bir

görülmesi tahriren mukavele edebilirler. Bu halde işbu mahal mahkemesi o davaya bakmaktan imtina edemez».

- HUMK m. 518 hükmüne göre:

«Yalnız iki tarafın arzularına tabi olmayan mesailde tahkim cereyan etmez». Bkz. KOSTAKOĞLU, c., sh. 202; yarg. 15 HD. 13.12.1990 T. ve 1990/4306-5400 sayılı kararı; yarg. 15 HD. 18.03.1986 tarihli ve 1985/3919-1044 sayılı kararı.

- Bkz. m. 161/3 «Hâkim, fahiş gördüğü cezaları tenkis ile mükelleftir».

⁽¹⁰⁾ KARATAŞ, İzzet Uygulamada İhtiyarı Tahkim, Ankara 1999 sh. 285.

⁽¹¹⁾ ROBERT, Jean: L’Arbitrage, droit interne, droit international privé 6ème Edition Paris 1993, sh. 313.

⁽¹²⁾ DAYINLARLI, Kemal, Millî-Milletlerarası Kamu düzeni ve Tahkime Etkisi, Ankara 1994, sh. 68-69

⁽¹³⁾ İleride Avrupa Birliğine girecek adaylar.

hakem kararının iptal edilmesi veya böyle bir hakem kararının tanınması veya tenfizinin reddedilmesi mümkün müdür?

Avrupa Birliği mevzuatı bu açıdan ikiye ayrılabilir. Birinci bölümde sözleşme yapma özgürlüğünü sınırlayan emredici kurallar bulunur. Bunlara tipik örnek olarak Roma Anlaşması'nın 85 ve 86. maddeleri verilebilir. Bu maddelerde yer alan hükümlere aykırı düşen hakem kararlarının, Avrupa kamu düzenini bozmaları nedeniyle tanınması ve tenfizi mümkün görülmemektedir⁽¹⁴⁾.

Roma Anlaşması'nın milliyete dayalı ayrımcılık (m.7) ile cinsiyete dayalı ayrımcılığı (m. 119) yasaklayan hükümleri, uyulması gereken emredici hükümlerden olup, bu hükümleri göz ardı eden hakem kararlarının Avrupa Birliğinin kamu düzenini ihlâl edeceği ifa edilmiştir⁽¹⁵⁾.

Esasen Avrupa Birliği vatandaşlarına tanınan:

- Avrupa Birliği ülkeleri arasında serbest ticaret yapma
- Serbestçe hizmet verme
- Sermayenin serbest hareketi
- İşçilerin serbest dolaşımı
- Serbestçe işyeri kurma

haklarından herhangi birini ihlâl eden bir hakem kararı Avrupa Birliği kamu düzenine aykırılık teşkil eder⁽¹⁶⁾. Ancak bu şekilde oluşan Avrupa Birliği kamu düzeninin Avrupa Birliği üyelerinin iç kamu düzeni olduğunu düşünmek yanıltıcı olmaz kanaatındayım. Zira fiili olarak Avrupa Birliği üyelerinin her birinin kendi düzeni millî kamu düzeni (ordre public interne) yanında, günümüzde Avrupa Birliği'nin iç kamu düzeni (ordre public européen interne) ve bunun dışında milletlerarası kamu düzeni (ordre public international) veya transnational'ın mevcudiyeti inkâr edilemez.

§ 2- Kamu Düzeni İle Tahkimin İlişkisi

Kamu düzeni tahkimin cereyanı esnasındaki tüm safhalarda olduğu gibi yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizi esnasında da müdahalede bulunur⁽¹⁷⁾. Milletlerarası tahkimde bu müdahale transnational kamu düzeni, tahkim merkezinin bulunduğu devletin kamu düzeni, diğer devletlerin kamu düzeni bağlamında olur.

Öte yandan tahkime müracaat edebilme hususları, tahkim davasında tarafların iddia ve savunmalarını yapmaları, bir üst mahkemeye müracaat hakkı, hakem kararlarının gerekçeli olması, tarafların eşit muameleye tabi tutulması, hakemlerin tarafsızlığı ilkesi, keyfi (hatalı) karar verme yasağı gibi hususlar devletlerin vazgeçemeyeceği temel ilkeleri teşkil ettiğinden,

⁽¹⁴⁾ SCHLOSSER, F. Peter, Arbitration and the European Public Policy, Bruylant Bruxelles 1997 sh. 99.

⁽¹⁵⁾ SCHLOSSER, F. Peter, Arbitration and the European Public Policy, Bruylant Bruxelles 1997 sh. 89.

⁽¹⁶⁾ SCHLOSSER, F. Peter, Arbitration and the European Public Policy, Bruylant Bruxelles 1997 sh. 87.

⁽¹⁷⁾ Örnek olarak bkz. MÖH-UK m. 45 (b).

her ülkede az çok farklı uygulama olmakla birlikte kamu düzenini ilgilendiren kurallardır. Bu ilkelerin ihlâli halinde kamu düzeni müdahalede bulunur.

Hiçbir ülke kendi kamu düzeninin bozulmasını istemediğinden, kendi kamu düzeninin bütünlüğünün bozulmasını önlemek için milletlerarası ikili veya çok taraflı anlaşmalarda, yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizinde bu hakem kararlarının kendi kamu düzenine aykırı olmamasını şart koşar. Bu kamu düzeni, söz konusu o ülkenin milletlerarası kamu düzenidir. Nitekim bu husus Fransız yazarlar tarafından şöyle izah edilmiştir:

10 Haziran 1958 tarihli New York sözleşmesinin V 2/b maddesine göre hakem kararının kamu düzeni bakımından tanınması ve tenfizinin reddi ancak tenfizin talep edildiği ülkenin milletlerarası kamu düzenine hakem kararının aykırılığı halinde söz konusu olur⁽¹⁸⁾.

Bu husus Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizine dair 10 Haziran 1958 tarihli New York Sözleşmesi'nin v/2b maddesinde de hüküm altına alınmıştır. Buna göre tanıma ve tenfizin istendiği ülkenin hâkimi, iptal müracaatını yapan taraf yabancı hakem kararının kamu düzenine aykırılığını iptal sebebi olarak ileri sürmese dahi hâkim kamu düzenine aykırılık olup olmadığını kendiliğinden dikkate alabilir⁽¹⁹⁾.

Türkiye bu sözleşmeyi 10 Haziran 1958 tarihinde imza etmiş olmasına rağmen ancak 08 Mayıs 1991 tarih ve 3731 sayılı kanunla onaylamış ve Resmi Gazete'de yayımlanması tarihinde yürürlüğe koymuştur⁽²⁰⁾.

Öte yandan 2 Mayıs 1982 tarihli ve 2675 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un (MÖH-UK) 45. maddesinde Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizinin reddine ilişkin sebepler sayılırken (b) bendinde, hakem kararlarının genel ahlâka ve *kamu düzeni*'ne aykırı olmaması şartı getirilmiştir. Görülüyor ki bu hüküm 10 Haziran 1958 tarihli New York Sözleşmesi'nin V/2b maddesindeki hükümle ana hatları ile benzerlik göstermektedir⁽²¹⁾.

Diğer bazı Avrupa Birliği'ne üye devletlerin mevzuatında da hakem kararlarının o ülkenin kamu düzenine aykırı olması halinde iç tahkimde bunun temyiz incelemesi sırasında bozma sebebi olacağı, milletlerarası tahkimde hakem kararının verildiği yerin yetkili mahkemesi nezdinde iptal edilme sebebi sayılacağı açıkça yer almıştır.

Hollanda mevzuatında, 1986 tarihli Netherlands Arbitration Act Kanununun "tenfiz talebinin reddi" başlığını taşıyan m. 1063 hükmüne göre yerel mahkeme başkanı tarafından hakem kararının kamu düzenine veya ahlâka açıkça aykırılığı tespit edilirse hakem kararının tenfiz talebi reddedilebilir⁽²²⁾. İsviçre'de 1987 tarihli Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu'nun

(18) Robert , Jean: Arbitrage droit interne, droit international privé Paris 6 ème édition 1993 sh 311

(19) POUNDRET, Jean François/BESSON, Sébaltien: Le Droit comparé de l'arbitrage international Bruxelles 2002 sh. 914; Satmer, op. Cit. P. 94.

(20) Resmi Gazete 21.06.1991, sayı: 20877 sh. 5

(21) Aynı görüş için bkz. Birsal, M., 29-30 Nisan 1994 Ankara Tahkim Kollosyumu Bildirisi, sh. 26

(22) Sanders, P. / van der berg A.J.: The Netherlands Arbitration act 1986 sh. 37; Lagic/Meijer Practioner's Handbook on International Arbitration sh. 935

190/2(e) maddesinde hakem kararının İsviçre kamu düzenine aykırı olması halinde bu hakem kararının iptal edileceği hükme bağlanmıştır.

MÖH-UK m. 5 hükmünde ise:

«Yetkili yabancı hukukun belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması halinde, bu hüküm uygulanmaz; gerekli görülen hallerde türk hukuku uygulanır» denmiştir.

Öte yandan 5 Temmuz 2001 tarih ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunumuzun 15 2/b maddesinde hakem kararlarının iptal sebepleri arasında hakem kararının kamu düzenine aykırılığı sebebiyle iptal edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

UNCITRAL Model Kanunu'nun tanıma ve tenfiz talebinin reddedilmesi sebeplerini düzenleyen 36. maddesinin 1/b(ii) hükmünde, tanınması veya istenen hakem kararının, tanıma veya tenfizin istendiği devletin kamu düzenine aykırı olmaması gerektiği ifade edilmiştir⁽²³⁾.

Fransa'da 1981 tarihli Yeni Medeni Usul Hukuku Kanunu'nun 1484. maddesinde, hakemin kamu düzenini ihlâl etmesi halinde, bunun bir hakem kararını iptal etme sebebi teşkil edeceği hükme bağlanmıştır.

§ - SONUÇ

Yukarıda ayrıntılı olarak belirttiğimiz gibi milli (national), milletlerarası (international) veya «transnational» hakem kararı gibi, yabancı hakem kararları da verilirken bu hakem kararlarının verildiği ülkenin kamu düzenine aykırı olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde:

1- Milli hakem kararlarının temyiz incelemesi safhasında kamu düzenine aykırı olmasının tespit edilmiş olması durumunda bu husus hakem kararının bozulma sebeplerinden birini teşkil etmektedir.

2- Milletlerarası hakem kararının verildiği ülkenin milletlerarası kamu düzenini ihlâl etmesi durumunda ise, bu husus hakem kararının yetkili mahkeme nezdinde iptal edilmesi (set aside) (vacate) veya (annul) için bir müracaat yolunu oluşturmaktadır.

3- Yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizi hususunda ise tanıma ve tenfizin istendiği ülkenin kamu düzenine açıkça aykırı olması halinde bu yabancı hakem kararının tanıma ve tenfiz talebinin reddedilmesi tehlikesi bulunmaktadır. Yabancı hakem kararının kamu düzenine aykırılığı nedeniyle tenfizi istenen ülkede tenfizinin reddeilmesi, bu yabancı hakem kararının mevcudiyetini ortadan kaldırmaz. Başka bir ülkede tenfiz için müracaat edilebilir. Ancak bundan olumlu sonuç almak kolay olmaz⁽²⁴⁾.

Bu itibarla, yabancı müteahhitlerle yapılan sözleşmelerde, uyuşmazlıkların tahkim yolu ile hallini içeren tahkim şartı yapılırken, esas ticarî sözleşme içinde yer alan tahkim şartının

⁽²³⁾ DAYINLARLI, Kemal, Uncitral kurallarına göre uzlaşma ve tahkim Ankara 2000, sh. 100;123.

⁽²⁴⁾ GARY, B. Born, International Commercial Arbitration, USA 2001, sh. 704.

diğer unsurları yanında, tahkim yerinin seçiminde kamu düzeninin hakem kararına olan etkisini başlangıçta dikkate alma kaçınılmaz olmaktadır.

KAYNAKÇA

- DAYINLARLI, Kemal** : Milli – Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkime Etkileri, Ankara 1994.
- Uncitral Kurallarına göre Uzlaşma ve Tahkim, Ankara 2000.
- 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu, Ankara 2002.
- Milletlerarası Ticarî Sözleşmelere İlişkin İlkeler (Roma 1994), Ankara 2003.
- Milletlerarası Tahkimde Kamu Düzeni, Prof. Dr. Yaşar KARAYALÇIN'a Armağan, Ankara 1988 sh. 653-692.
- HUMK'da Düzenlenen İç Tahkim, Ankara 1999.
- DERAINS, Yves/
A. SCHWARTZ, Eric** : A Guide to the New ICC Rules of Arbitration, Kluwer Law International 1998.
- FOUCHARD, GAILLARD,
GOLDAN** : International Commercial Arbitration, Kluwer Law International, Netherlands 1999.
- GARY B. Born** : International Arbitration and Forum Selection Agreements, Kluwer Law International, Netherlands 1999.
- International Commercial Arbitration Commentary and Materials, USA 2001.
- GIRARD, Pascal** : Aspects juridiques du Traité Communauté Européenne, Paris 1996.
- KARATAŞ, İzzet** : Uygulamada İhtiyâri Tahkim, Ankara 1999.
- KNOEPFLER, François/
SCHWEIZER, Philippe** : Jurisprudence Suisse en matière d'arbitrage International, Revue Suisse de Droit International et de Droit Européen 4/2001 (Tirage à part).
- POUDRET, Jean-François/
BESSON, Sébastien Bruylant** : Bruxelles 2002.

- REDFERN, Alan/HUNTER, Martin/
SMITH, Murray/ROBINE, Eric** : (2ème Edition) London 1991.
- REUTER, Paul** : Le développement de l'ordre juridique international, Paris 1995.
- ROBERT, Jean** : L'Arbitrage, Droit interne, Droit international privé (6e Edition), Paris 1993.
- SCHLOSSER, Peter F.** : Arbitration and The European Public Policy, Bruylant, Bruxelles 1997.
- VON HOFFMANN, Bernd** : Millî Milletlerarası Tahkim Semineri (5 Kasım 2001) Ankara Odalar Birliği ICC Türkiye Millî Komitesi